

UCHWAŁA

Dnia 29 czerwca 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Krzysztof Pietrzykowski

SSN Krzysztof Strzelczyk

w sprawie z wniosku Przemysława R.
przy uczestnictwie Iryny J. – K.
o podział majątku,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 29 czerwca 2010 r.,
zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy
postanowieniem z dnia 4 marca 2010 r.,

„Czy dochody małżonka pozostającego w ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej uzyskane z przestępstwa wchodzą w skład majątku wspólnego w trybie art. 32 § 2 pkt 1 K.r. i op. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 20 stycznia 2005 r.?”

podjął uchwałę:

Przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez jednego z małżonków, uzyskane z przestępstwa, wchodzą w skład majątku wspólnego na podstawie art. 32 § 1 k.r.o.

Uzasadnienie

Przedstawione zagadnienie wystąpiło w sprawie z wniosku Przemysława R. o podziału majątku wspólnego jego i uczestniczki postępowania Iryny J.- K. Wspólność ustawowa została przez strony wyłączona umownie 26 lipca 2002 r. Według twierdzeń wnioskodawcy po ustaniu wspólności uczestniczka kupiła mieszkanie za pieniądze pochodzące z majątku wspólnego, wobec czego powinna rozliczyć się z wnioskodawcą.

Postanowieniem z dnia 30 października 2009 r. Sąd Rejonowy oddalił wniosek uznając bowiem, że majątek wspólny w ogóle nie powstał. Uczestniczka nabyła mieszkanie już po wyłączeniu wspólności majątkowej, stało się więc ono składnikiem jej majątku. Fundusze na zakup tego lokalu nie stanowiły, zdaniem Sądu, nakładów z majątku wspólnego, ponieważ pochodziły ze środków uzyskanych przez wnioskodawcę z działalności przestępczej – handlu narkotykami, udziału w związku przestępczym i wymuszeniach rozbójniczych w celu uzyskania korzyści majątkowych. Środki finansowe, które pochodzą z takich źródeł Sąd Rejonowy uznał za niemieszczące się w katalogu składników objętych wspólnością majątkową małżeńską na podstawie art. 31 § 2 k.r.o., nie są to bowiem „dochody z innej działalności zarobkowej”. Ponadto Sąd pierwszej instancji stwierdził, że prawo cywilne i rodzinne nie może chronić mienia uzyskanego w sposób nielegalny i przestępczy. Majątek taki powinien ulec przepadkowi na mocy przepisów prawa karnego. Wniosek o rozliczenie w postępowaniu o podział majątku wspólnego nakładów pochodzących z takich źródeł Sąd ocenił jako nadużycie prawa i żądanie sprzeczne z zasadami współżycia społecznego z uwagi na naruszenie zasad sprawiedliwości społecznej i demokratycznego państwa prawnego, poprzez zrównanie ochrony dochodów z przestępstwa z dochodami uzyskiwanymi legalnie.

Apelację od postanowienia Sądu Rejonowego złożył wnioskodawca zarzucając w niej m. in. naruszenie art. 31 § 2 k.r.o. przez odmowę zaliczenia jego dochodów do majątku wspólnego jako pochodzących z innej działalności zarobkowej oraz naruszenie art. 5 k.c. przez uznanie, iż żądanie rozliczenia nakładów w postępowaniu o podział majątku wspólnego byłych małżonków jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Skarżący podniósł, że nie orzeczono w stosunku do niego przepadku korzyści uzyskanych z przestępstwa,

ponieważ współpracował z organami ścigania oraz że stanowisko o niedopuszczalności rozliczenia nakładów na majątek uczestniczki doprowadzi do przejęcia przez nią korzyści z przestępstwa.

Uzasadniając przyczyny swoich wątpliwości, wyrażonych w zagadnieniu prawnym, Sąd Okręgowy poddał ocenie art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o. w brzemieniu sprzed nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1691 – dalej powoływanej jako ustawa nowelizująca), jako przepis mający zastosowanie przy ustalaniu składu majątku wspólnego stron. Zwrócił uwagę, że przepis ten nie zawiera ograniczenia, z którego wynikałoby, iż ustawodawca wyłączył spod pojęcia „usługi świadczone osobiście” usługi wykonywane w ramach czynów zagrożonych sankcją karną, co mogłoby uzasadniać pogląd o możliwości zaliczenia korzyści uzyskanych z przestępstwa do majątku wspólnego. Za taką interpretacją przepisu art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o. przemawiałoby, zdaniem Sądu pytającego, aktualne brzmienie art. 412 k.c., który nie przewiduje już – jak poprzednio – przypadku przedmiotu świadczenia, świadomie spełnionego w zamian za dokonanie czynu zabronionego przez ustawę lub w celu niegodziwym, lecz pozostawia ocenie Skarbu Państwa i Sądu potrzebę orzeczenia przypadku. Jeżeli więc Skarb Państwa nie skorzysta z drogi przewidzianej w art. 412 k.c., przedmiot takiego świadczenia może funkcjonować w obrocie prawnym jako własność osoby dokonującej czynu zabronionego przez ustawę lub w celu niegodziwym, a także wejść w skład majątku wspólnego z mocy art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o., jeżeli osoba ta pozostaje w ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej. Takie rozwiązanie, w ocenie Sądu Okręgowego, może w pewnych sytuacjach chronić interes małżonka pozostającego we wspólności majątkowej z osobą uzyskującą dochody z działalności przestępczej.

Przedstawione rozwiązanie Sąd pytający uznał jednak – podobnie jak Sąd Rejonowy – za sprzeczne z założeniami państwa prawa z uwagi na to, że prowadziłyby do zrównania na gruncie prawa rodzinnego dochodów uzyskiwanych z legalnego źródła z dochodami osiągniętymi z działalności przestępczej, a także do sytuacji, w której małżonek osoby popełniającej przestępstwo, nawet wbrew swojej woli, odniósłby korzyści z przestępstwa. Sąd zwrócił uwagę, że argumenty

o niedopuszczalności choćby pośredniej legalizacji tak uzyskanego przychodu legły u podstaw wyłączenia go przez art. 2 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. 2000 r., nr 14, poz. 176) z zakresu regulacji zawartej w tej ustawie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ze względu na okoliczności faktyczne sprawy (wspólność ustawowa ustała 26 lipca 2002 r.) pytanie prawne sformułowane zostało na tle uchylonego przez ustawę nowelizującą kodeks rodzinny i opiekuńczy art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o., obowiązującego do 20 stycznia 2005 r. Przepis ten za dorobek małżonków uznawał przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez oboje małżonków lub przez jednego z nich (§ 1). W § 2 wskazywał, że w szczególności dorobek małżonków stanowi pobrane wynagrodzenie za pracę oraz za inne usługi świadczone osobiście przez któregokolwiek z małżonków (pkt 1) oraz dochody z majątku wspólnego, jak również z odrębnego majątku każdego z małżonków (pkt 2). Z kolei art. 33 k.r.o. określał przedmioty, które należą do majątku odrębnego każdego z małżonków.

Z zestawienia obydwu przepisów wynika więc, że do majątku wspólnego małżonków wchodzi wszystko, co choćby jeden z małżonków nabył w trakcie trwania wspólności majątkowej małżeńskiej, a co nie zostało na mocy art. 33 k.r.o. włączone do majątku odrębnego.

Wyliczenie zawarte w art. 32 § 2 k.r.o. nie jest wyczerpujące; wskazuje jedynie przykładowe („w szczególności”) składniki majątku wspólnego. Z uwagi zaś na ogólny charakter formuły z art. 32 § 1 k.r.o. potrzeba umieszczenia w § 2 przykładowej listy od początku była podawana w wątpliwość.

Przez nabycie rzeczy i praw do majątku wspólnego powszechnie rozumie się wszelkie zdarzenia prawne, w wyniku których następuje powstanie lub przejście prawa. Kryterium zaliczenia konkretnego prawa do majątku wspólnego jest nabycie tego prawa choćby przez jednego z małżonków w czasie trwania ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej. Wejście do majątku wspólnego następuje z mocy prawa i nie zależy od woli, a nawet świadomości, małżonka nabywającego określony składnik majątkowy. W piśmiennictwie i orzecznictwie (por. wyrok Sądu

Najwyższego z dnia 17 maja 1985 r., III CRN 119/85, OSP 1986, nr 9, poz. 185) zwraca się uwagę, że wprawdzie do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie wprowadzono domniemania prawnego na rzecz przynależności do majątku wspólnego składnika nabytego przez jednego lub oboje małżonków w czasie trwania wspólności, jednak na podstawie prawdopodobieństwa życiowego można wysnuć takie domniemanie faktyczne.

Wątpliwości Sądu Okręgowego wyrażone w pytaniu skupiają się na interpretacji art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o. i dotyczą kwalifikacji korzyści uzyskiwanych przez wnioskodawcę z popełniania przestępstw w kategoriach wynagrodzenia za świadczone osobiście usługi.

W literaturze pojęcie wynagrodzenia za inne usługi świadczone osobiście przez któregokolwiek z małżonków rozumiane jest szeroko. Posłużenie się terminem „wynagrodzenie” sugeruje, że chodzi o świadczenie odpowiadające wynagrodzeniu za pracę, którego źródłem nie jest jednak umowa o pracę (wynagrodzenie za pracę ujęte jest w art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o. osobno). Jeżeli wynagrodzenie ma nie pochodzić z umowy o pracę, to jego źródłem musi być inny umowny stosunek cywilnoprawny. Chodzi przede wszystkim o umowy zlecenia, o dzieło, agencji, czy o świadczenie usług, do których stosuje się odpowiednio przepisy o umowie zlecenia. W konsekwencji przyjąć należy, że w art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o. uregulowana została przynależność do majątku wspólnego przysporzeń uzyskiwanych z czynności prawnej.

Zastanović się z kolei trzeba, czy korzyści majątkowe uzyskane z przestępstwa mogą zostać zaliczone do przysporzeń pochodzących z czynności prawnych.

Na wstępie trzeba zaznaczyć, że korzyści majątkowe mogą być owocem różnorodnych czynów zabronionych. Przede wszystkim tych, które skierowane są przeciwko mieniu (art. 278 k.k. i nast., w tym także art. 282 k.k. penalizujący wymuszenie rozbójnicze); jednak także czyny, wymierzone w inne dobra chronione mogą wiązać się z uzyskaniem przez sprawcę przysporzenia (np. art. 228 k.k., art. 230 k.k., 230a k.k.), przy czym zazwyczaj popełnienie takiego przestępstwa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej stanowi jego postać kwalifikowaną, surowiej

karaną (np. art. 53 ust. 2, art. 55 ust. 2, art. 59 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii – Dz.U. Nr 179, poz. 1485 ze zm., a poprzednio art. 40 ust. 2, art. 42 ust. 3 i art. 45 ustawy z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii – tekst jedn. Dz.U. Nr 24, poz. 198 ze zm.). Ocena cywilnoprawna skutków przesunięć majątkowych dokonanych w wyniku przestępstwa jest zróżnicowana w zależności od okoliczności w jakich do tych przesunięć doszło. Oczywiście jest, że w wypadku uzyskania rzeczy ruchomych w drodze objęcia ich w posiadanie w złej wierze (kradzież, przywłaszczenie) – sprawca nigdy nie nabędzie ich własności (art. 174 k.c.), nie wejdą zatem do jego majątku i pozostaną własnością pokrzywdzonego przestępstwem. Jeżeli jednak przestępstwo wiąże się z dokonaniem czynności prawnej (sprzedaż narkotyków, wymuszenie „haraczu” – czyli opłaty za świadczenie „ochrony”) sytuacja jest inna. W piśmiennictwie i orzecznictwie (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2002 r., V CKN 1445/00, OSNC 2004, nr 3, poz. 47) przyjmuje się, że zakazy dokonywania czynności prawnych mogą wynikać m.in. z norm prawa publicznego. Naruszenie tych przepisów uruchamia sankcje określone w odpowiednich gałęziach prawa. Jeżeli jednak cel takiej normy wskazuje, że ma ona zapobiegać ukształtowaniu się stosunku cywilnoprawnego sprzecznego z nią, wówczas należy przyjąć, iż czynność prawna jest bezwzględnie nieważna na podstawie art. 58 § 1 k.c. System prawa stanowi bowiem jedność i dlatego działania zakazane normami prawa publicznego nie mogą być przedmiotem ważnych zobowiązań podjętych w umowach cywilnoprawnych. Za nieważną może też być uznana czynność prawna podjęta pod wpływem bezprawnych gróźb (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 października 2009 r., IV CSK 157/09, nie publ.). W uzasadnieniu wyroku z dnia 28 października 2005 r., II CK174/05 (OSNC 2006, nr 9, poz. 149) Sąd Najwyższy stwierdził, że na podstawie art. 58 § 1 k.c. nieważna jest czynność prawna podjęta w celu przestępczym. W rezultacie przysporzenia, z których pochodziły środki użyte, według ustaleń Sądu Rejonowego, na zakup mieszkania przez uczestniczkę, stanowiłyby nienależne świadczenia, spełnione na podstawie nieważnych umów.

Taka ich kwalifikacja nie pozwala na objęcie omawianych korzyści hipoteką art. 32 § 2 pkt 1 k.r.o.

Nie oznacza to jednak, że korzyści takich nie można zaliczyć do majątku wspólnego. W nauce zagadnienie przynależności do majątku wspólnego albo odrębnego składników majątkowych nabytych sprzecznie z prawem rozstrzygane było raczej w kierunku włączenia ich do majątku wspólnego, jednakże ze wskazaniem jako podstawy art. 32 § 1 k.r.o.

Przyjęcie, iż dochód uzyskany z przestępstwa stanowi część majątku wspólnego małżeńskiego budzić może zastrzeżenia natury moralnej, które wskazał Sąd Rejonowy. Zważyć jednak należy, że przepisy obowiązującego prawa zawierają szereg instytucji umożliwiających zapobieżenie sprzecznej z poczuciem sprawiedliwości sytuacji, w której w wyniku przestępstwa sprawca uzyskuje wzbogacenie. Przede wszystkim temu celowi służy cały zestaw środków karnych zawartych w art. 44, art. 45 i 46 k.k. Obejmują one orzekany obligatoryjnie przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa, przepadek korzyści osiągniętej z przestępstwa, choćby pośrednio lub jej równowartości oraz możliwość orzeczenia przez sąd karny o obowiązku naprawienia wyrządzonej szkody. Zastosowanie powyższych środków nie jest uzależnione od tego, czy przedmiot lub korzyść uzyskana z przestępstwa znalazły się w majątku odrębnym czy w majątku wspólnym sprawcy i jego małżonka. Taka regulacja stanowi odbicie obowiązującej przed nowelizacją kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zasady odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązania każdego z małżonków (art. 41 § 1 k.r.o. w poprzednim brzmieniu).

Kolejną drogą pozwalającą pozbawić sprawcę świadczenia uzyskanego w zamian za dokonanie czynu zabronionego przez ustawę lub w celu niegodziwym jest możliwość skorzystania przez Skarb Państwa z art. 412 k.c. Nie ma przeszkód, by – dostrzegając przesłanki do zastosowania tego przepisu – sąd zawiadomił o toczącym się postępowaniu prokuratora (art. 59 k.p.c.), umożliwiając mu podjęcie decyzji o wystąpieniu z powództwem na podstawie art. 412 k.c.

Niewątpliwie więc istnieje szereg możliwości pozbawienia sprawcy bezprawnie uzyskanej korzyści. Trudno natomiast upatrywać drogi do tego celu w odmowie przeprowadzenia podziału majątku wspólnego, w którym tego rodzaju korzyści się

znajdują, gdyż nie zmieni to faktu, że korzyść uzyskana z przestępstwa nadal pozostanie w rękach jednej ze stron.

Może też budzić wątpliwości, czy włączenie korzyści z przestępstwa z mocy prawa do majątku wspólnego nie narazi małżonka sprawcy na odpowiedzialność karną jako pasera (art. 291 k.k. ewentualnie art. 292 k.k.). Taka możliwość jednak nie zachodzi, ponieważ w świetle obydwu przepisów nabycie rzeczy uzyskanej za pomocą czynu zabronionego rozumiane jest jako dokonanie stosownej transakcji, a nie uzyskanie praw do tej rzeczy *ex lege*. Poza tym do popełnienia przestępstwa paserstwa konieczne jest zawinienie.

Przepisy prawa karnego nie sprzeciwiają się zatem przyjęciu, że dochód uzyskany przez jednego z małżonków pozostającego w ustroju wspólności majątkowej w wyniku przestępstwa trafia do majątku wspólnego małżeńskiego.

Zgodnie z art. 32 § 1 k.r.o. dorobkiem małżonków są przedmioty nabyte choćby przez jednego z małżonków w czasie trwania wspólności ustawowej małżeńskiej. Przepis ten całkowicie abstrahuje od źródła nabycia. Wynika z niego zatem, że niezależnie od tego, czy do takiego nabycia dochodzi zgodnie z prawem, czy nielegalnie, a także czy źródłem nabycia jest czynność prawna, delikt, czy bezpodstawne wzbogacenie, przysporzenie wchodzi do majątku wspólnego.

Nowelizacja przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie dezaktualizuje powyższego wniosku. Artykuł 31 k.r.o. przewiduje bowiem, że wspólność ustawowa obejmuje przedmioty majątkowe nabyte w czasie jej trwania choćby przez jednego z małżonków (majątek wspólny), co jest tożsame z konstrukcją zastosowaną w uchylonym art. 32 § 1 k.r.o. Przy tym znowelizowany art. 31 § 2 pkt 1 k.r.o., zawierający przykładową listę przedmiotów wchodzących do majątku wspólnego zastąpił dotychczasowe „wynagrodzenie za inne usługi świadczone osobiście” szerszym treściowo pojęciem „dochód z innej działalności zarobkowej”, które nie zawiera sugestii o koniecznym powiązaniu tego dochodu z czynnością prawną jako źródłem jego pochodzenia, odwołując się wyłącznie do ekonomicznego efektu przysporzenia. W konsekwencji korzyść uzyskana z przestępstwa (działalności nielegalnej) przez jednego z małżonków może być obecnie uznana za dochód, o jakim stanowi art. 31 § 2 pkt 1 k.r.o.

Z przytoczonych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. rozstrzygnął przedstawione zagadnienie prawne jak w uchwale.